Вітер не вщухав уже кілька днів, і море клекотіло такою пронизливою синявою, що здавалося, ніби вхлюпується вона тобі в саму душу і стаєш ти безжурним, як хлопчисько. Синява вічності.

Для Колядки цей стан був зовсім незнаний. Його дитинство і юність ніхто б не назвав безжурними. Та й усе подальше життя. Хоч дехто б міг сказати: а слава, а визнання, а успіхи? Нікого не обходить, якою ціною дістаються тобі успіхи. Ніхто не зазирне в твою душу. Хіба що оце чуже тепле море з його дико синіми очима.

Тут були ще древні греки, тоді важконогі римські легіонери, жебруючі християнські проповідники, турецькі корсари, венеціанці і мало не сам Наполеон, який гордовито написав чорногорському владиці: "Злізь із своїх гір і впокорися мені, імператорові французів!" — на що владика відповів: "Злізь ти зі свого коня і вклонися нашим горам, а чорногорці нікому не вклоняються!"

З вузького узбережжя повсюди видно гору Ловчен, де похований великий чорногорець Петро Негош, колишній світський і духовний владика цієї землі і довічний владика чорногорських сердець, зачарованих його "Гірським вінцем". Кажуть, з Довчена в гарну погоду можна побачити Італію на тім боці Адріатики. Колядці не пощастило: двічі був він на Ловчені, і щоразу гірське пасмо потопало в густих хмарах. Машини металися по крутих серпантинах у такій безнадійній білій пітьмі, що так і здавалося: під цей страшний шерех шин по камінню, під одчаєне вищання гуми і скрегіт гальм летиш на той світ. А колись чорногорці на плечах несли на цю неприступну гору велетенську труну з тілом Негоша (він мав понад два метри зросту) під спів тужливий і мужній, під молитви, юнацькі свої пісні і вірші самого митрополита Петра. І поклали його на Ловчені, щоб бачив усю Чорногорію, і все море, і навіть за море.

Узбережжя вигинається біля підніжжя суворого Ловчена, мов квітуча гірлянда, з його апельсиновими садами, лаврами й магноліями, і тисячолітні маленькі міста на ньому — теж мовби дорогоцінний вінець, покладений до ніг Негоша: Бар, Петровац, Будва, Котор, Херцегнові.

Колядка жив у Будві вже другий місяць. З кіностудією "Ловчен-фільм" працювали над сценарієм фільму для сгальної постановки. Фільм мав умовну назву "Вязьма". Так звалася маленька сербська дівчинка, яку врятував радянський танкіст. Родом він був з Вязьми — таке ім'я отримала й дівчинка. Вона не пам'ятала нічого. Ні батька, ні матері, нікого з родичів. Усіх убили фашисти. Лише згодом, уже в дитячому будинку в Земуні, з далекої дитячої пам'яті припливала до неї страшна згадка про хижого чоловіка в чорній шкірі, який сидить на камені під дзвіницею маленької сільської церковці і стріляє з величезного чорного пістолета в старий мідний дзвін, і дзвін від кожного удару кулі стогне і плаче, а за ним плаче маленька Вязьма, безсила розповісти будь-кому про це жахливе видиво з минулого...

Таку колишню дівчинку, тепер уже заміжню жінку, Колядці показали, і він з нею і з професором Академії мистецтв Джуровичем та режисером Голубовичем поїхали на Дунай, до тих місць, що могли бути її рідними, і коли Вязьма побачила безмежну долину і почула розповідь, як між тих вод і лоз радянські сапери під бомбами й снарядами фашистськими прокладали містки й гатки для танків і як танки радянські, палаючи, тону чи, пробивалися до цього берега, вона вжахнулася і заплакала, як колись у Дитинстві, і спробувала розповісти кінематографістам про свій давній кошмар, але так і не зуміла.

За півтора місяця, сидячи в просторих приміщеннях "Ловчен-фільму", вони викурили тисячі сигарет з міцнющого чорногорського тютюну і випили тисячі чашок ще міцнішої кави, звареної по-чорногорськи. Переписували двадцятий чи тридцятий варіант сценарію і ждали приїзду представника кінокомітету, а тим часом переглядали цілі кілометри зарубіжних кінофільмів, які їм люб'язно привозили прокатники з закупівельної комісії.

Окрім тютюнового диму і пахощів кави, в усіх приміщеннях "Ловчен-фільму" настирливо панував пил. Дрібний, сірий, якийсь древній, ніби з тисячолітніх гробниць або доріг, він висів у повітрі, лежав тонким, але незнищенним шаром на підлозі, на меблях, на всіх предметах, норовив притрусити й людей, так що тим щоразу доводилося обтріпуватися, мов голубам на покрівлі. Найдавніше, що в самій Будві ніде більше не відчувалося цього пилу. Ні на пляжах над морем, ні на зеленому острові Святого Миколи, до якого через бухту біліла затоплена морем білокам'яна дорога, споруджена ще римлянами, ні в дорогих готелях для німецьких туристів, ні в підгірських садах, ні на базарі, на який удосвіта спускалися з гір на віслюках старі чорногорки в традиційно чорному (без будь-яких слідів пилу!) одязі, привозячи свіжу зелень, садовину, курей і гребенястих півнів, що будили місто бадьорим співом. Коли з Ядрану, як звали тут Адріатичне море, подув густий вітер, він ще більше вичистив усю Будву, та водночас на "Ловчен-фільмі" ще настирливіше запанував пил, що вже межувало чи то з чудом, чи з містикою.

Так ніби в цих непривітних павільйонах, залах і кімнатах якимись надприродними силами зібрано було всю ту пилюгу, що здіймалася від ніг усіх, хто хоч і короткочасно, але товкся на цьому узбережжі протягом цілих тисячоліть.

Колядка відчував, що той пил починає діяти йому на мозок і на серце.

І яка вже там безжурність од кипіння морської синяви! Тому те, що з ним сталося тоді, Колядка ладен був пояснити дією пилу, який не знати як проникав у всі приміщення "Ловчен-фільму". Бо як і чим міг ще пояснити той випадок?

Вони дивилися фільм італійського режисера. Назва — ніяка. Арифметична. Число — і все. Фільм теж напочатку нічим не вражав. Модерністська плутанина. Холодне й навмисне. Згодом Колядка впіймав себе на думці, що вже ніби знає цей фільм. Заспокоїв себе тим, що все

на світі повторюється, а в кіномистецтві, де один у одного вистригає цілі сотні метрів, це явище майже узаконене. Але тут було не те. Кінорежисер, задум нового фільму, дружина, кіногероїня, коханка, щось незвичайне, екзотичне і водночас сувора реальність. Видиво неземної краси переслідує режисера. У фільмі видиво біле. А в тому знанні, яке мав у своїй пам'яті, видиво було чорне. Чорнява прекрасна жінка з загадковим іменем. Тайах звали її. ТайахІ Тепер Колядка знав, звідки ця подібність! Ще в дитинстві читав він роман Яновського "Майстер корабля". Нічого тоді в ньому не зрозумів. Та й ніхто не зрозумів. Роман розкритикували, він, власне, пропав і для людей, і для літератури. А тепер ось оживав у чужому фільмі. Той італійський режисер ніяк не міг прочитати "Майстра корабля". Книжка не була перекладена навіть російською мовою. Тоді що ж це? Перегук талантів через десятиліття? Але як опинився між ними він, Колядка, і чому опинився? Там, у тому далекому романі, було написано: "Я відчуваю біля себе тепле плече жінки, вона чудово пахне — якийсь солодкий, тремтячий запах, як звук віоліни".

Тепер у фільмі — ніжна й тремтяча, як запах, постать білої дівчини, вся в білому, спершу тільки її рука, знизу від джерела вона простягає герою склянку води, тоді її очі, усміх у глибині — і темрява, пітьма, небуття...

Колядка опам'ятався від того, що хтось бризкає йому в обличчя холодною водою. Він розплющив очі й побачив професора Джуровича. В проекції горіло світло, над Колядкою нависали стурбовані обличчя колег.

— Що з тобою? — спитав Джурович.

— Не знаю. Мабуть, я наковтався пилу.

Більше він не сказав їм нічого. Та й що мав казати? Що зненацька опинився між давно читаним, забутим романом і цим чужинецьким

фільмом, якого й не додивився до кінця? Але то тільки випадкові орієнтири його болю і несвідомого страждання, яке не дає спокою Колядці ось уже кілька десятиліть, ще з війни, мало не з перших її місяців, і не зникає, не замулюється в безжальних розтоках часу, а щодалі увиразнюється, стає дорожчим і ближчим, як згадка про молодість, чистоту й радість.

Я ехал к вам: живые сны

За мной вились толпой игривой,

И месяц с правой стороны

Сопровождал мой бег ретивый.

На війні перед тобою щомиті постають справи конечні, і для душі немає ні розслаблення, ні туги, ні нездійсненного. І це тому, й*о смертей там завжди більше, ніж життя. Дивно, але він уцілів. Било в танк твердо і страшно, гриміла смерть над ним і тупо вдаряла йому майже в саме серце, він вижив. Але ті удари боліли в серці більше й більше, війна не відходила від нього, стояла біля узголів'я і — диво! — вела за собою геть незбагненне, не властиве їй, вороже й чуже.

Всі ці роки дедалі частіше й болісніше приходила в його сни біла ніжна постать, виникала некликана й незвана, ласкаво усміхалася йому, огортала і обвивала його м'яким серпанком, тихо вела за собою, і він слухняно й безтямко йшов за нею, мовби провалюючись у солодке небуття, щоб опинитися самотнім і покинутим у безнадії і розпачі туги. Зворушливо-ніжне видиво з чарівливо легкою, як шовк, постаттю, з ласкавою усмішкою, що пливла в просторі, тонка й прозора, мов ранковий туман під сонцем, виникало завжди несподівано й нежданo, в мандрах і вдома, короткими літніми ночами і взимку, в знеможеності й нестомі, і щоразу кликало за собою, вело і вабило, а тоді тихо щезало в

глибинах сонної уяви, лишаючи в душі Колядки тяжку тугу, самотність, покинутість і сирітство.

Самотність людина ще може подолати, але покинутість і сирітство ніколи й нізащо.

Студентом він якийсь час наймав кімнату в підвалі. Вона з'являлася тоді мало не щоночі і виводила його з того підземелля на волю, на простір з міста, яке ще все лежало в руїнах з війни, кликала в поля, під небеса, до сонця й вітру. А тепер, іноді з'являючись, знову вела Колядку в той підвал, і вже не було те підземелля темним і гнітючим, як колись, а здавалося таким дорогим і безнадійно втраченим, що серце щеміло і хотілося плакати. Колядка розумів: то його молодість, до якої не вернешся, він щоразу прокидався з того сну весь у сльозах, з тяжким стогоном, дружина, коли була поруч, ласкаво гладила йому руку, а його наскрізь проймала лють — і не проти дружини, а проти всього світу. Чому життя таке безжальне і чому воно тільки відбирає, нічого не даючи людині навзамін, крім дріб'язку тимчасовості й нікчемних знад?

Він ніколи не бачив обличчя тієї жінки у своїх снах. Тільки біла тінь, ніжна тінь на душі і в серці. З уривків марень намагався скласти її образ. Бачив то плече, то руку, то очі, то волосся. Але ні, обличчя, ні голосу, ні її тіла. Довкола було надто багато тілесності: в звичайному житті, у фільмах, у розмовах. Вважалося багатьма, ніби тіло жінки дається нам як винагорода за тимчасовість життя — і не може бути більших і вищих винагород... Тоді що ж може бути вище за жіноче обличчя і жіночий голос?

Але та, зі снів, ніколи не показувала лиця (а може, він неспроможен був його побачити?), ніколи не подавала голосу. Тільки волосся шовкове іноді лоскотало йому щоку, і той доторк був ніби вибавлення й спокута всіх його гріхів. З роками вона не відступала в забуття, а з'являлася дедалі частіше і болісніше, і всі жіночі лиця мовби були її лицем, а всі жіночі голоси — її голосом, тужила його душа, а він не міг збагнути, що й саме життя так само незбагненне. Рятувався мужніми словами

філософа, що жив у Франції в часи Хмельницького і, як Богдан проти магнатів і шляхти, боровся проти темряви в людській свідомості, уславлюючи силу і велич знання: "Ми знаємо, що не спимо. Яке безсилля долає нас, коли ми пробуємо довести це розумом; це безсилля свідчить про слабкість нашого розуму, але не про сумнівність усіх наших пізнань".

Але приходила та, біла, незнана й всевладна, і від її недосяжності поволі згасала його душа. "И снится, и снится, и снится бывалое солнце!.."

Це було ніби одвічне ворогування душі і думки, нести-хаючий, запеклий бій, а поле того бою — життя Колядки. Чомусь вважалося, ніби на таких висотах, де перебував Колядка, вже тільки кипіння мислі і ніколи не чутно зойку душі, а насправді? Чи не лишаємося ми назавжди дітьми з незнаними страхами, болями, покликами і надіями?

Кому про це розкажеш? Філософи спокійно нагадають тобі слова їхнього далекого попередника: "Вся наша гідність полягає в мислі. Тільки вона возвишає нас, а не простір і час, яких нам не заповнити. Тож будемо прагнути добре мислити — ось основа моралі".

На роботі — лише про роботу, і всі пристрасті — теж для роботи, для задумів, для їхнього здійснення.

Він мав необережність розповісти про свої сни дружині. Спробував розповісти, але в нього нічого не вийшло. Ліпше б не пробував! Бо відтоді дружина вже не співчувала йому, а насмішкувато казала, коли він будив її своїм стогоном: "Знов у тебе сни Чанга?"

Дружина була актриса (з першою, вчителькою, він розлучився з міркувань суто фахових, як виправдовувався в душі), інтелігентка і насміхатися вміла тільки по-інтелігентськи. Може, в такий спосіб

металася йому, що не зробив її кінозіркою в своїх фільмах, відсилаючи щоразу до інших режисерів, не таких обдарованих, як він сам.

— Всі порядні режисери робили своїх жінок великими актрисами! — докоряла вона Колядці.

— А ти зроби себе власними силами,— радив він.

— З ким? З цими нездарами?

— Мене теж так можуть називати.

— Ти уславлений режисер.

— Випадковість і тимчасовість, запевняю тебе.

— А я що — житиму тисячу років? До того ж творче життя кіноартистки вимірюється навіть не десятиліттями, а кількома роками. І та прекрасно це знаєш, але пальцем не ворухнув для мене...

Він думав: а ворухнув він пальцем, бровою, чимось і найневловнішим для тієї зі снів? Всі завжди хотіли, щоб він робив тільки те, чого від нього ждали, нетерпеливилися, гнівалися, висловлювали невдоволення, коли він не справджував сподівань. А та мовчала, не знала ні докорів, ні нарікань, з'являлася завжди доброю, ласкавою і молодою-молодою, мов нагадування про те, що найдорожче в нашім житті — це молодість, що молодість завжди прекрасна і вічна, вічна навіть тоді, коли вже недосяжна.

Після того дивного випадку в Будві (він втратив свідомість, побачивши в італійському фільмі білу постать із своїх снів, опинившись у небутті між давно-давно читаною книжкою українського письменника і химерним творінням італійського режисера, який у таємничий спосіб розгадав ту книжку і Колядчині сни) його на кілька днів поклали у віллі

біля моря, так що в широкому вікні було повно Я драну, а вітер з моря бився в товсті стіни з ніздрюватого черепашнику, так ніби вперто прагнув повідомити Колядці якісь таємниці, що жили над цими водами і на цих берегах цілі віки.

Колядка лежав, не розтуляючи повік, стомлений знаннями, спочиваючи душею. Чомусь думалося, що в нього зле обличчя. Це стає видно на фотографіях, коли він не знає, що його знімають. Бо коли зготовляється — тоді сама доброта, відвертість, ласкавість і сонячність. Про усмішку режисера Колядки ходять цілі легенди. А насправді? Яка в нього душа? І чи та, біла, приходить в його сни тоді, коли він похмурий чи коли неправдиво усміхнений?

Джуровичу він сказав: "Мабуть, я перепрацювався. Треба відпочити й заспокоїтися. Може, взагалі відкладемо фільм?"

— Не може бути й мови! — замахав на нього руками Джурович.

— Однаково мені треба поїхати додому й побути самому.

— Нема проблем.

— Із назвою... "Вязьма" мені перестала подобатися. Місто й дівчина спершу видавалися привабливими, а тепер я відчуваю тут якийсь холод, мало суто людського елемента, немає наближення до душі...

— Назва не головне,— заспокоїв його Джурович.— Твоє здоров'я сьогодні для нас найважливіше...

—. Здоров'я ще буде,— усміхнувся Колядка.— З ним нічого... Мабуть, я таки наковтався пилу на "Ловчен-філь-мі"... А над таким морем це робити не слід. І ще, знаєш, що я подумав? У нашому фільмі самі страждання і зовсім немає любові. Цілком випадково я тут згадав слова з книжки, яку читав кілька десятків років тому. Ось вони: "Я відчуваю

біля себе тепле плече жінки, вона чудово пахне — якийсь солодкий, тремтячий запах, як звук віоліни". Ще скажу, що жінку ту звали Тайах.

— Справді щось солодке, аж занадто! — скривився Джурович.

— Згода. Я селянський син. Для мене тіло жінки мало б пахнути паскою абощо.

— В цьому є життя,— згодився Джурович.— Власне, я не проти жінки у фільмі, хоч у нас же в ньому війна, а у війни не жіноче лице.

— Це всі знають. А ось я тобі ще прочитаю. Тепер уже вірш. Поет цей навіки зостався на війні. Не вбитий, але скалічений так, що повернутися до живого життя не зміг. В госпіталі серед хроніків. Тілом. А духом ось:

Мы с другом случайно вернулись

Из солдатских мальчишеских снов. Вернулись,

Точно проснулись,— на марше.

А женщины нам по-прежнему

руками машут,

А мы идем, переполненные снами...

Про свої сни Колядка Джуровичу не сказав нічого. І нікому вже ніколи не мав наміру розповідати, бо ж однаково ніхто не зуміє підняти над ними запону таємничості. В кожного є своя таємниця, тож хай так і буде.

Вдома він закрутився в клопотах, готувався знімати багатосерійний фільм (щось грандіозне, як запевняли його всі на студії), не мав часу ні на спочинок, ні навіть для перегляду листів, яких за звичаєм одержував цілі скирти — здебільшого від школярок, що мріяли вискочити в кінозірки, та ще від пенсіонерів, які "підкидали" теми для нових фільмів, запозичуючи їх з давно забутих стрічок, так ніби Колядка ніколи не міг бачити тих картин, нічого не знав і не пам'ятав.

Нарешті він влучив хвилю, щоб сісти за листи, і серед них натрапив на зовсім незвичний.

* 1 Вірш Миколи Панченка.

"Шановний товаришу кінорежисер,— звертався до нього автор листа.— Не дивуйтеся моєму звертанню. Я старий інженер, працюю тут, на Алтаї, на машинобудівному, хоч міг би вже давно бути на пенсії. Але річ не в тому. Восени сорок першого року я лежав у госпіталі в Саратові в палаті номер дев'ять, а на сусідньому ліжку лежав молодий танкіст на прізвище Колядка з тяжким пораненням голови. Ми там усі були "головники", скільки нас було в палаті, з Колядкою ж, мабуть, опинилися поруч, бо обидва були танкістами. Моє прізвище — Гладун. Тоді я був старшина, а Колядка — рядовий. Чи це не ви — той Колядка? Коли ні, то прошу пробачення. А коли так, то маю вам дещо розповісти таке, чого не можу передати більше нікому. Ще раз прошу пробачити, коли помилився. Я навіть не знаю, скільки вам років. Але бачив два ваші фільми про війну (один про танкового маршала) і подумав, що таке може знімати тільки фронтовик..."

У Колядки дрижали руки, коли він відкладав цей лист окремо від усіх інших.

Чи пам'ятав він Гладуна? Дивне запитання. Він пам'ятав усі дні, години й хвилини війни, пам'ятав усіх, з ким зводила фронтова доля, живих і мертвих, пам'ятав їхні лиця, їхню ходу, кожне слово їхнє,

усмішку, докір, лайку, прокляття і величання, пам'ятав запах крові, тяжку знемогу, давкий дим від розривів мін і снарядів, стрибливий лет трасуючих ворожих куль, тупі удари снарядів у танкову броню, щоразу ніби в саме твоє серце, солодкий дим польових кухонь, дороги відступів і відбивання фашистських нападів, щастя наступу і великих битв, і молодість, молодість...

Старшина Гладун запам'ятався гучним голосом, сороміцькими приспівками, від яких цнотлива Колядчина душа вся зіщулювалася, відвертим заграванням з усіма медсестрами і студентками-практикантками (від тих загравань Колядка ладен був провалитися крізь землю, так соромно було йому слухати бравого старшину), але бачити старшину Колядці так і не вдалося, бо з очей пов'язку знімали тільки на огляді у професора, хлопець ще лежав із сповитою білими бинтами головою, коли Гладун уже виписався з госпіталю і "відбув за місцем служби". Вони обмінялися своїми польовими поштами, але ні той, ні той не потрапили знов до своїх частин, війна все змішала, і де вже там шукати якогось старшину чи водія танка?

І ось — один з них знайшовся, а тепер знайдеться для нього і він, Колядка.

Колядка не став писати листа, подзвонив на телеграф і попросив послати телеграму: "Я той самий Колядка. Спасибі, друже Гладун. Подробиці листом".

Написав безладного листа, в якому, власне, нічого й не сказав, не знаючи, що може бути цікаве Гладунові, а до чого він байдужий, найбільше боявся, щоб Гладун з цього листа не зрозумів, як мало в них спільного, яка тонюсінька ниточка, перекинута з сорок першого року, ледь єднає їх, а ще більше лякаючись, щоб ця ниточка, так неспогадано з'явившись, знов не перервалася і не зникла тепер уже навіки.

Гладун мав для Колядки дещо більше, набагато значніше. Може, всі ці роки думав про Колядку, сподівався знайти його і впродовж усього того часу складав до нього безконечного листа і про те, що відбувалося тоді в дев'ятій палаті саратовського госпіталю, і про те, що сталося згодом. Навіть не так: він не просто складав листа, а писав його і написав уже давно, а тепер тільки ждав, коли знайде Колядку (і чи знайде взагалі?), коли ж знайшов і одержав телеграму, то, не очікуючи "подробиць листом", одразу й відправив Колядці свого листа — цілий пакет, а в ньому загальний зошит з пожовклими від часу сторінками і вицвілим чорнилом.

Сповідь і повість, життя, й не одне, а кілька, історія вже й не для одної людини, а для тисяч і мільйонів, може, й фільм або роман, Колядці надсилали безліч таких зошитів, але цього разу йшлося не про щось і не про когось стороннього, а про нього самого, хай і молодшого на цілі десятиліття, колишнього водія танка, рядового Колядку (війну закінчив майором, то й що!), того безпорадного солдата, що з головою в бинтах, мов дитя в сповитку, лежав на сусідній койці з бравим старшиною Гладуном.

Гладун крізь роки вгадав збагнув і тепер, не питаючи і сам не чуючи запитань, пояснював Колядці в своєму листі те, що здавалося незбагненним і нез'ясовним: його задавнений сон, білу постать, ласкавий поклик без голосу, невловне лице, тонку усмішку в просторі, мов прозорий серпанок.

"Хоч ти тоді нічого не бачив,— писав Колядці Гладун,— але ж пам'ятаєш, мабуть, сестричку Іринку з нашої палати. Я ще звав її за Некрасовим "Арина — мать солдатская". При мені ти її не бачив, а після мене не знаю. Здається, тебе перевели до іншого відділення, і ти так і не знаєш її обличчя, а знаєш самий голос. її можна було полюбити й за голос, а бачив би ти її лице, її усмішку, її руки, всю її постать! В Іринку закохалася вся наша палата, всі одинадцять гавриків (ти дванадцятий, але про тебе я не знаю), ходячі поранені пришкандибували з сусідніх палат, але ми їх нещадно відганяли, надто ж відганяв усіх я, бо я

закохався в Іриночку по-справжньому. Вона цього не помічала, не знала і не хотіла знати: Пішла в медсестри добровільно з першого курсу інституту, була ще, власне, дитям, ніжним, добрим, чарівним, а чистотою так і світилася вся.

Тоді привезли тебе. Сліпий, майже непритомний, безпорадний. Прибув посеред ночі, няні скупали тебе в госпітальній ванні, перевдягли в чисту білизну, накинули широкий халат з вилогами, принесли до палати і передали Ірочці, яка саме чергувала. І вже Ірочка вкладала тебе в постіль, шепочучи слідом за нянями: "Такий молодий і такий нещасний!" Я не спав, як завжди, коли вона чергувала, але вдавав, що сплю, впівока стежачи за Ірочкою, тому й бачив, як вона тебе вкладала, як поправляла бинти, а тоді спробувала дати лад розхристаній твоїй сорочці, і, мабуть, побачила або відчула твоє тіло, і зненацька рвучко схилилася над тобою, і швидко поцілувала твої груди, а тоді пробігла устами по грудях, по шиї, по обличчю, ще й ще, аж ти застогнав і тяжко зворухнувся, налякавши Ірочку, відігнавши її від себе, чи що, і вона, зіщуливши плечі, вся здригаючись чи то від страху, чи від ридань, чи від жалощів до тебе, вибігла з палати. Повторюю: це бачив тільки я і нікому не сказав, не сказав ні Ірочщ, ні тобі, ти про це не знав і не здогадувався, зі мною ти, хоч був тяжкий, встиг познайомитися і трохи поговорити перед моєю випискою, а з Ірочкою так і не знаю, чи перекинувся бодай словом..."

Бодай словом..* Справді, Колядка тоді не відзначався балакучістю. До того ж страждав надмірною сором'язливістю. Ірочці тільки відбуркував "так" або "ні", а більше й нічого. Бачив її? А що він тоді бачив? Різуче світло, коли міняли пов'язки, а в тім світлі білі постаті, одна з яких її. Може, найніжніша? Хіба він знав...

Але тепер, читаючи Гладунові записи, згадав свою розмову з Ірочкою. її слова і її голос. Голос! Як же він не згадав його досі, не розпізнав. З тих тисяч голосів, що розлунюва-лися в ньому, спліталися в суцільну нерозбірливість, мов на "неочищеній" фонограмі фільму? її голос!

Вона ніколи не дозволяла собі сідати біля поранених, але того разу сіла на край його тумбочки, ледь доторкнулася до його бинтів, сказала тихо:

— Коли вже їх знімуть!

— Може, ніколи? — сказав він.

— Ні, знімуть, знімуть! Ти ще бачитимеш зорі.

— Зорі? — він засміявся.— Які зорі?

— Ті, що на небі. Ти любиш дивитися на небо?

— В нас є така пісня: "Дивлюсь я на небо та й думку гадаю..."

— А які ти зорі любиш найбільше?

— Які люблю? Та всі! Хіба їх розбирає хто. Дивишся, та й усе.

— Мені подобається найбільше Волосожар.

— А-а, знаю. Наче пасмо русявого волосся. Ми на нього дивилися, як коні пасли вночі. На самому краю неба світиться.

— Я люблю його восени. Тоді він такий яскравий. Хоч і холодний... Як оце ти.

— Як я? — здивувався він.— Хіба вже я такий холодний?

— А ти думав — гарячий?

Більше вони не говорили. Ні про що. Та й та розмова, власне, ні про що. Тому й забулася. Коли б не Гладун і не його записи...

А Гладун писав:

"Ти гаразд знаєш,^щб для солдата листи з фронту. Я писав Ірочці мало не щодня. Ганявся своїми листами за нею повсюди: і в тому госпіталі на Волзі, і в польовому, куди вона перейшла згодом, і в санітарних поїздах, якими вивозила з фронту поранених, і вже в госпіталях, де сама лікувалася, бо горіла в санітарному поїзді, втратила ноги, вмирала, але не вмерла... Про це тепер незмога розповісти. Я знаходив її, хоч як вона ховалася, переслідував її своєю любов'ю, просив, обіцяв, благав, був набридливим, жалюгідним, а тоді благородним і добрим, та всі ці роки вона м'яко, але вперто відхиляла мою руку, відтручувала, не подавала своєї, уникала, усувалася, відганяла, а тоді заборонила навіть листування, лякаючись співчутливості й милосердя. Я допитувався: чому? Вона відповідала: Колядка. Сама написала мені, як поцілувала тебе тоді в палаті (ніби я сам не бачив!), як запам'ятала назавжди твоє цнотливе юнацьке тіло і яке це було чудо. Вдарило, обпалило, звуглилася душа — і нема рятунку, нема вороття...

А тоді це її поранення і цілі роки в госпіталях... Вона зуміла заочно закінчити медичний інститут, поїхала до сестри в далекий район, там прогриміла її лікарська слава. Я знайшов її знову, але знову було те саме.

А ти? Ти міг бути тисячі й мільйони разів убитий, тоді навіщо ж оте все? Може, вона вже й чула твоє прізвище, може, знає, що уславлений режисер Колядка — саме той молодий танкіст з цнотливим і прекрасним, як срібло, тілом? Але вона тепер не обізветься — і в цьому весь жах..."

Колядка знов удався до телеграфної мови. Не маючи ні сили, ні терпіння на листи, телеграфував на Алтай Гладунові: "Де тепер Ірочка? Повідом негайно, благаю".

Відповідь була: "Ірочка десь у середній смузі Росії". З Колядкою майже повторилося те саме, що в Будві, тільки тепер уже не коротка непритомність, а довготривале омертвіння дупгі й тіла, коли не хочеться ні працювати, ні розмовляти, ні думати, ні взагалі жити.

Він пробував згадати, про кого й про що робив свої фільми, і нічого до. пуття згадати не міг. Полководці, міністри, генерали, академіки, генеральні директори, голови колгоспів, полки на полях, ескадри, заводи, дим, грюкіт, пух і прах... А тим часом людина, що мала б стати для нього найдорожчою на світі, так страждала! І приходила в його сни, знай приходила в його сни зі своєю неземною добротою, красою і ласкавістю, якої не бачив світ! Він же через тупість своєї душі не вмів і не міг упізнати її, упізнати і знати, знати, знати...

Ах, коли б знаття, коли б же знаття!..

Але тепер він знає, що має робити. Отой відкладений фільм про сербську дівчинку він довершить. І назве його "Волосожар". І не тільки назве, а введе в нього молоденьку медсестру Ірочку і молодого танкіста, і буде цнотливий поцілунок, і цнотливе тіло, і Волосожар горітиме над осінніми придунайськими лісами (Белград ми визволяли у жовтні), і його холодне сяйво запалає над нашою далекою молодістю, і справжня Ірочка побачить десь у середній смузі Росії фільм, і все зрозуміє, згадає, простить, обізветься, і його життя й тужливі сни розімкнуться, а тоді зімкнуться вже в усвідомленості, ясності й чистоті.

Це був спалах душі, палкої і вічно молодої його дупгі, а холодний розум вперто нашіптував, що нічого не буде, що розімкнуте не зімкнеться, втраченого не повернеш і не завернеш коней з кленових мостів, і радісний колись вірш Пушкіна обертався своєю другою,

тужливою половиною, де вже молодість позаду, а не попереду, і чистота без радості, а надії всі в печалях:

Я ехал прочь: иные сны… Душе влюбленной грустно было, И месяц с левой стороны Сопровождал меня уныло.